

KİMYANIN TƏDRİSİNDƏ STEAM TƏHSİL METODUNUN TƏTBİQİ**N.Ə. Abışov, Y.İ. Cəfərov, N.N. Əhlimanova***Bakı Dövlət Universiteti*

Xülasə: В статье рассматриваются преимущества методики обучения STEAM и возможности ее использования в обучении химии. Был сделан вывод, что применение STEAM в преподавании химии приводит к повышению успеваемости учащихся, стимулированию творческого мышления, развитию сотрудничества между студентами, усилению критического мышления, повышению наглядности и формированию личности.

Açar sözlər: STEAM texnologiyası, yaradıcılıq, tənqidi düşüncə, problem həlletmə, fənlərarası inteqrasiya, kimyəvi təcrübə.

Giriş

Dünya dəyişir, bunun nəticəsində təhsil də daim yenilənir, inkişaf edir. Son illər ərzində baş verən texnoloji dəyişikliklər, yeni-yeni kəşflər bizi həm heyran edir, həm də həyəcanlandırır. Bütün bu yeni əşyaların, texnologiyaların ixtirası, elm və texnikanın sürətli inkişafı özü ilə bərabər insanların əvvəllər heç vaxt qarşılaşmadığı bir çox problemləri də yaradır. Hər gün yeni iş növləri və peşə sahələri meydana çıxır, buna görə də müəllimlər öyrətdikləri bilik və bacarıqların zamanın tələbinə cavab verib-verməməsi barədə düşünməlidirlər. Bir ölkənin inkişafı onun vətəndaşlarının təhsil səviyyəsi ilə ölçülür. Ölkələri, cəmiyyəti inkişaf etdirən əsas məqam isə yüksək intellektli, innovativ təfəkkürə malik, bacarıqlı mütəxəssislər yetişdirilməsidir və bu istiqamətdə XXI əsrin bacarıqlarına sahib insanlar lazımdır. Bu bacarıqlara kreativlik, tənqidi düşüncə, kommunikasiya, kolloborasiya kimi bacarıqlar aiddir. Hal-hazırda ölkəmizin təhsil sistemində uğurla tətbiq olunan STEAM təhsil layihəsi məhz bu çağırışlara cavab verir.

STEAM Elm, Texnologiya, Mühəndislik, İncəsənət və Riyaziyyat (Science, Technology, Engineering, Art, Math) sözlərinin ingiliscə baş hərflərindən yaranan qısaltmadır və bu fənləri inteqrasiya edərək tədris etməyi hədəfləyən fənlərarası və tətbiqi yanaşmanı əsas götürən təhsil fəlsəfəsinin adıdır. STEAM texnologiyası ilk yarandığı vaxtlarda Elm, Texnologiya, Mühəndislik və Riyaziyyat sözlərinin ingiliscə adlarının baş hərflərindən ibarət olan STEM qısaltması şəklində istifadə olunurdu. Daha sonralar bu metodun yaradıcılıqla, incəsənətlə inteqrasiyasına cəhd edildi və STEAM abbreviaturası meydana gəldi.

STEM dərslər modeli ilk dəfə XX əsrin ortalarında Amerikada hazırlanıb və məktəblərində tətbiq olunmağa başlayıb. STEM-in tarixinə gəldikdə isə, onun

tarixi dünyanın güc mərkəzlərinin Ayın fəth edilməsi uğrunda apardığı mübarizənin nəticəsi fonunda meydana gəlib. Belə ki, 1958-ci ildə ABŞ prezidenti Eisenhower NASA kosmik agentliyi yaradır və bununla da amerikalılar arasında “science” elminə marağı daha da artırır. “Science” elmi Kimya, Biologiya və Fizika fənlərinin vəhdətini təşkil edən bir elm sahəsidir və STEAM təhsil metodundan istifadə edərək bu fənlərin qarşılıqlı inteqrasiya olunması tədris prosesini nəzərəcarpacaq dərəcədə effektiv və səmərəli edir.

STEAM təhsil metodunun Kimya dərslərinə tətbiqi

Orta təhsil sistemində tədris edilən bütün fənlər şagirdlərin bilik və bacarıqlarının artmasında, şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu mənada kimya fənni də həm şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi yetişməsində, həm də gündəlik həyatımızda, müxtəlif sənaye sahələrində, kimya müəssisələrində, kənd təsərrüfatında baş verən kimyəvi proseslərin təhsilalanlar tərəfindən dərk olunmasında müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Lakin son zamanlarda orta ümumtəhsil məktəblərində kimya fənninə ayrılan dərslərin saatlarının miqdarının az olması və proqramın ağırlığı kimya müəllimlərinin işini xeyli çətinləşdirir, eyni zamanda da şagirdlərin bu fənnə olan marağını azaldır, kimyanı onların gözündə aşılması mümkün olmayan bir maneəyə çevirir. Belə olan halda müəllimlərin köməyinə İKT, bugünün və gələcəyin təhsil metodu olan STEAM gəlir. STEAM texnologiyası müxtəlif fənlərin tədrisində tətbiq olunur, o cümlədən də kimya fənninin tədrisində tətbiqi yeni-yeni müvəffəqiyyətlərə yol açır.

Kimya fənni üzrə STEAM dərslərini 6 mərhələyə ayırmaq olar və dərslərin bu mərhələlərlə tədris olunması təhsilin keyfiyyətini artırır, səmərəliliyini və effektivliyini daha da inkişaf etdirir.

“Şamın alovunda temperaturun ölçülməsi” mövzusunda belə bir dərslər nümunəsinə nəzər salaq:

1. Problemin qoyuluşu: Müəllim tərəfindən şagirdlərin marağına səbəb ola biləcək bir problem (situasiya) şagirdlərin nəzərinə çatdırılır.

Şamın alovu hazırlandığı parafinin, karbohidrogenlərin yanması nəticəsində yaranır. Şam yandırıldıqdan sonra fitilin ətrafındakı parafinin bir hissəsi əriyir və kiçik gölməçə əmələ gətirir. Daha sonra maye parafin kapilyar qüvvələrin təsiri ilə fitilboyu yuxarı qalxır və isti bölgəyə çatdıqda parafin qismən buxarlanır. Əsasən daha yüngül parafin karbohidrogenləri buxarlanır.

Yanan fitil üzərində tutqun işıqlanmayan konusu asanlıqla görmək olar və konusun aşağısında temperatur təxminən 800°C olur, yuxarı hissədə isə 1000°C olur. Tünd konu sarı alov ilə əhatə olunmuşdur ki, onun temperaturu 1200°C-dir. Sarı alovun yan tərəfindən, əsasən onun aşağı hissəsində mavi alovun nazik təbəqəsi görünür ki, bu alovun ən qaynar hissəsidir və onun temperaturu 1400°C olur.

Bu nəzəri hissədən sonra müəllim şagirdlərə belə bir sual ünvanlayır və

onlar üçün problemləli situasiya yaradır: “Biz haradan bilirək şamın alovunun müxtəlif hissələrində temperaturlar da fərqli olur? Bunu təcrübə ilə necə müəyyən edə bilirək?”

2.Əqli hücum: Şagirdlər həmin problemin həlli yönündə düşünərək aktiv və sürətli cavablar verirlər, bu layihənin icrası üçün nəyin lazım olduğunu araşdırırlar, təcrübə üçün təkliflər irəli sürürlər. Eyni zamanda şagirdlərin verdiyi cavablar sonda nəzəri hissənin mahiyyətinin açıqlanması üçün ideal çıxış variantı olmalıdır.

3.Tədqiqat: Bu mərhələdə STEAM texnologiyasından xəbərdar olan şagirdlər müəyyən cihazlardan, laboratoriya qurğularından istifadə etməklə müəllimin fasilitatorluğu vasitəsilə aşağıdakı təcrübəni yerinə yetirirlər.

Təcrübə üçün lazımi cihaz və materiallar:

- Globisens Labdisk məlumat qeydiyyat qurğusu (Globisens Labdisc)
- Temperatur sensoru və ya termocüt
- Şam
- Kibrit

Müəyyən ardıcılıqları yerinə yetirib Labdisk məlumat qurğusunu tamamilə istifadəyə yararlı hala gətirdikdən sonra təcrübəyə başlamaq olar.

- 1) Şam yandırılır və 1-2 dəqiqə gözlənilir.
- 2) Şamın alovunda 3 müxtəlif zona müəyyən olunur.
- 3) Termocüt əvvəlcə ən aşağı hissəyə, daha sonra orta hissəyə və ən sonda alovun ən yuxarı hissəsinə daxil edilərək temperatur ölçülür.
- 4) Termocüt alovun temperaturu ölçüləcək hissələrə daxil edilməzdən əvvəl əmin olmaq lazımdır ki, sensorun üzərində his, qurum olmasın.
- 5) Termocüt və ya temperatur sensorundan istifadə zamanı diqqətli olmaq lazımdır. Əgər temperatur sensoru alova çox yaxın tutularsa, tez alışan materialdan hazırlandığı üçün yana bilər.
- 6) Nəhayət, temperatur ölçmə prosesi bitəndən sonra şagirdlər müşahidələrini Labdisk rəqəmsal laboratoriya avadanlığında qeyd etməyə başlayırlar.

- a) Annotasiya piktoqramını seçərək müəyyən şəkil və mətnlər daxil edirlər;
- b) Alovun maksimum, minimum və orta temperaturlarını müəyyən edirlər;
- c) Marker piktoqramını seçərək temperatur dəyişikliklərini qrafik üzərində qeyd edirlər.

4.Təqdimat: Hər qrupdan bir nəfər şagird seçilir və onlar növbə ilə çıxış edərək əldə etdikləri nəticələri təqdim edir.

5.Müzakirə: Təcrübənin qoyuluşundan rəqəmsal qurğunun istifadəsinə qədər lazım olan bütün elmi biliklər müzakirə olunur. Sonda müəllim əvvəllər də praktikada sübut olunmuş nəticələrə əsasən şagirdlərin fikirlərinə əlavələr edib ümumiləşmə aparır.

İstilik, temperatur terminləri daha çox fizikaya xas olsa da, kimyanı öyrənərkən də şagirdlər “Kimyəvi reaksiyanın istilik effekti” mövzusunda bu terminlərlə rastlaşır. Şam alovu misalında dediyimiz nəzəri hissənin izahı da məhz kimya və fizika fənlərinin qarşılıqlı inteqrasiyasına əsaslanır. Alovun müxtəlif hissələrində mövcud olan temperatur dəyişikliyi də orada baş verən kimyəvi proseslər izah edir.

Aparılan təcrübədən şagirdlər bu nəticəni çıxarırlar: Ən aşağı fitilə yaxın olan hissədə temperaturun daha aşağı olması müşahidə olundu. Alovun bu hissəsinə oksigen demək olar ki, daxil olmur və burada tam yanma baş vermədiyi üçün temperatur nisbətən aşağı olur. Alovun ən uc hissəsində isə temperaturun maksimum olması təcrübədə sübut olundu. Həmin hissədə temperaturun belə yüksək olmasına səbəb alovun zəngin oksigenlə təması və tam yanma prosesinin baş verməsidir.

Bu təcrübə ilə şagirdlər tam və natamam yanmanın fərqi dərək edirlər, istiliyin ayrılması prosesinə yanmanın təsiri onlara aydın olur. Əgər təcrübə daha kiçik siniflərlə aparılırsa, müəllim şagirdlərə şamın hazırlanmış olduğu parafin karbohidrogenləri haqqında məlumat verir ki, bu da öz növbəsində onlarda üzvi kimya haqqında təsəvvür formalaşdırır.

6.Dəyərləndirmə və qiymətləndirmə: Çıxarılan nəticələrin dəqiqliyinə, elmi cəhətdən daha düzgün əsaslandırılmasına görə müəllim şagirdləri qiymətləndirir. Lakin unutmamaq olmur ki, zəif və ya güclü olmasından asılı olmayaraq STEAM dərslərində hər bir şagird bir yaradıcıdır. Buna görə də qiymətləndirmənin rəqəmlə deyil, «əla», «yaxşı», «kafi» sözləri ilə aparılması daha məqsədəuyğundur. Çünki qiymətləndirmənin əsas hədəfi şagirdləri psixoloji ruh düşünlüyünə düşər etmək əvəzinə onları icra olunacaq növbəti layihələrə ruhlandırmaq, kimya dərslərinin necə asan və maraqlı olmasına inandırmaqdır. Bu təhsil metoduna əsaslanan dərslərdə şagirdlərin motivasiyası yüksəlir, onlar ənənəvi dərslərlə nisbətən çox fəal olurlar, öz məhsullarını özləri yaradır, əmək sərf edərək suallarına özləri cavab tapırlar.

Qısacası, bu metodun Kimya dərslərində tətbiqi dərslərin daha maraqlı, innovativ, şəxsiyyətyönümlü və gələcək peşəyönümlü olmasına zəmin yaradır. Öyrənilən biliklərin yaradıcı fəaliyyətə çevrilməsi, dərslər prosesində təcrübə apararaq, modellər hazırlayaraq öyrənmə, tətbiq etmə STEAM-in əsas yanaşmasıdır.

Nəticə

STEAM təhsil metodunun tədris olunduğu siniflərin şagirdləri arasında aşağıdakı müsbət nəticələr əldə olunmuşdur:

1. Yaradıcı düşüncə tərzini stimullaşdırır - şagirdlər dərslər prosesində düşüncəli suallar verməyi, bilavasitə özləri apardıqları tədqiqatlara əsaslanaraq

həmin suallara cavab tapmağı, tətbiq etməyi, problemləri müəyyənləşdirməyi və onları yaradıcı şəkildə həll etməyi öyrənirlər.

2. Əhəmiyyətli əməkdaşlıq təklif edir - təhsilalanlar üzləşdikləri problemləri necə həll edəcəkləri barədə müzakirələr aparır, bir-birləri ilə fikir mübadiləsi edirlər. Bu da öz növbəsində şagirdlərarası komanda işinə və intellektual diskussiyaların inkişafına müsbət təsir göstərir.

3. Tənqidi təfəkkürü gücləndirir - STEAM təhsil metodu şagirdlərin koqnitiv yaddaşını inkişaf etdirir. Şagirdlər ilk öncə yaranan problemi nəzərdən keçirir, əldə olunan məlumatları, eləcə də ən optimal həll yolunun axtarışı üçün sahib olduqları mühəndislik və texnoloji bacarıqlarını tətbiq edirlər və bütün bunlar hamısı şagirdləri düşünməyə, tənqidi fikirlər irəli sürməyə sövq edir.

4. Praktiki təlim təcrübəsi verir - öyrənənlərə qarşıda duran layihənin icrası üçün lazım olacaq bir qurğunun, cihazın necə işlədiyini və ya necə düzəldiləcəyini öyrənmək üçün müxtəlif materiallar və vasitələrdən istifadə etmək bacarığını aşılayır.

5. Şagird şəxsiyyətini formalaşdırır - şagirdlər qruplarla işləyərkən onlarda nizamlılıq, səbirlilik, rəqabətlik, tədqiqatçılıq, gender bərabərliyinə və bir-birlərinin fikirlərinə hörmət kimi şəxsi keyfiyyətlər formalaşır, onlarda dinləmə, nitq söyləmə mədəniyyətləri inkişaf edir.

Ən sonda deyilənlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olar: “STEAM metodu - nəzəri bilikləri dərinlən mənimsəyən, istehsalatla qarşılıqlı əlaqədə edərək, laboratoriyalarda toxunaraq və tətbiq edərək öyrənən, yaradıcı təxəyyülləri ilə qəlibləşmiş düşüncə yollarından kənara çıxmağa bilən şagirdlərin, bəşəri inkişaf istiqamətlərini nəzərə almaqla bugünün və gələcəyin Robotexnika, Nüvə tibbinin mühəndisliyi, Biotibb mühəndisliyi kimi optimal peşə sahələrini təklif edən, yaxın gələcəyin alim, mühəndis, proqramçı və dizaynerlərini yetişdirən bir təhsil metodudur”.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. <https://en.calameo.com/read/002541294913fb7b1db42>
2. <https://www.slideshare.net/RamilSuleymanov/lab-disc-biochemquickstart-guide-4903aze-final-2>
3. <http://www.nkpi.az/?page=addread&id=288>
4. <https://www.wardsci.com/www.wardsci.com/images/CandleFlameThrmocple.pdf>
5. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – STEAM tədris vəsaiti I hissə.
6. “Azərbaycan Müəllimi” qəzeti № 24, STEM - müasir təhsil brendi.

Н.А. Абышов, Я.И. Джафаров, Н.Н. Ахлиманова
Применение образовательной методики STEAM в обучении химии

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются преимущества методики обучения STEAM и возможности ее использования в обучении химии. Был сделан вывод, что применение STEAM в преподавании химии приводит к повышению успеваемости учащихся, стимулированию творческого мышления, развитию сотрудничества между студентами, усилению критического мышления, повышению наглядности и формированию личности

Ключевые слова: STEAM технологии, креативность, критическое мышление, решение проблем, межпредметная интеграция, химический опыт.

N.A. Abishov, Y.I. Jafarov, N.N. Akhlimanova
Application of educational STEAM methodology in teaching chemistry

SUMMARY

The article discusses the advantages of the STEAM teaching methodology and the possibilities of its use in teaching chemistry. It was concluded that the use of STEAM in teaching chemistry leads to improved student achievement, stimulation of creative thinking, development of collaboration between students, increased critical thinking, increased visibility and personality formation.

Key words: STEAM technology, creativity, critical thinking, problem solving, intersubject integration, chemical experiment.